

Strategie dalšího rozvoje Akademie věd České republiky

V souvislosti s ukončením procesu hodnocení výzkumné činnosti našich pracovišť za léta 2005–09 jsme hodně času věnovali diskuzím nad budoucím směřováním Akademie věd ČR. Základním cílem je zvýšení vědeckého výkonu Akademie věd a jejich jednotlivých ústavů vytvořením koherentního programu AV ČR jako celku, který by zahrnoval aktuální trendy světové vědy a vývoje poznání a zároveň reagoval na základní společenské výzvy v oblasti vědy a výzkumu. Přípravu této strategie vnímám jako pokračování pohybu Akademie věd ve směru nastoupeném po mimořádném Akademickém sněmu v červnu 2009, kdy byla v novodobé historii České republiky poprvé ohrožena její existence.

Mám-li se krátce ohlédnout za uplynulým funkčním obdobím, potom je třeba říci, že svou prací jsem se snažil přispět především k odvrácení hrozby destabilizace celého systému vědy a výzkumu a hrozícího existenčního propadu financování Akademie věd po zmíněném mimořádném Akademickém sněmu. Mnoho úsilí jsme proto věnovali tomu, aby postavení Akademie věd jako instituce bylo nejen vědecky respektované, ale také dostatečně viditelné ve veřejném prostoru. Zároveň jsme usilovali o zachování demokratického charakteru řízení Akademie věd, ale se současným zvyšováním odpovědnosti nás všech za kvalitu dosahovaných vědeckých výsledků. V Akademii věd všichni dobře víme, že zvyšování vědeckého a vzdělávacího potenciálu je dlouhodobým cílem, jehož dosažení musí provázet pravidelné hodnocení činnosti pracovišť i jednotlivých vědeckých týmů.

Jsem přesvědčen, že je naší povinností udělat vše pro to, aby se tento nastoupený směr podařilo udržet, a také zajistit, aby postup vpřed pokračoval i v dalších letech. Musí k tomu přispívat jak budoucí předseda Akademie věd, tak i nově zvolená Akademická rada.

Ve svých vystoupeních často zdůrazňuji, že Akademie věd je nejvýkonnější institucí v českém výzkumném prostředí. Dlouhodobé diskuze uvnitř Akademie věd však naznačují, že její vědecký výkon neodráží plně ani její potenciál, ani oprávněná očekávání společnosti. Osobně jsem přesvědčen, že základním imperativem každého ústavu Akademie věd musí být snaha o vědeckou excelenci a zvyšování vědeckého výkonu, bez ohledu na kvalitu výzkumu v ostatních institucích systému výzkumu, vývoje a inovací v České republice. Jde o to, aby se Akademie věd a její pracoviště staly respektovanými evropskými vědeckými centry s vysokou úrovní dosahovaných výsledků. Teprve taková pozice zaručuje prestiž a je předpokladem pro získání potřebných finančních zdrojů. Na Akademickém sněmu v dubnu 2012 jsem proto oficiálně otevřel diskuzi o možné koncepční změně v organizování výzkumu v Akademii věd, která bude předmětem dalších úvah v letošním roce – jak na jednotlivých pracovištích, tak i na půdě Akademie věd jako celku.

Právě proto, že Akademie věd má jedinečnou roli ve výzkumném a vzdělávacím prostoru České republiky, musíme přemýšlet o tom, jak co nejlépe organizovat soustavu našich pracovišť, aby Akademie věd byla i nadále dynamickou a aktivní institucí, která spoluutváří život ve všech jeho souvislostech a proměnách, vytváří spolehlivé institucionální zázemí pro další generace badatelů a nese svůj díl odpovědnosti za kvalitu života budoucích občanů naší země. Takto formulovanou rozvojovou vizi lze uskutečnit výraznější podporou excelentního výzkumu a posílením koncentrace badatelských kapacit Akademie věd ve vybraných strategických směrech výzkumu napříč širokým spektrem jednotlivých vědních oborů tak, aby byla i do budoucna uchována struktura Akademie věd jako kompaktního celku s koherentním vědeckým programem usilujícím o rozvoj poznání na mezinárodní

Foto B. Prokůpek

úrovni a respektujícím přitom aktuální potřeby české společnosti.

Z hlediska vnitřních faktorů, které měly vliv na naše rozhodnutí zahájit práci na nové strategii, bych rád připomněl mimořádně důležitou skutečnost. Akademie věd má nyní díky komplexnímu hodnocení výzkumné činnosti svých pracovišť – v letech 2010–11 jsme zhodnotili takřka 400 našich týmů – a díky detailní informaci o jejich výzkumném profilu jedinečnou možnost navrhnout koncepční změnu v organizaci svého výzkumu.

Další významnou skutečností, která ovlivnila naše rozhodování, je fakt, že Akademie věd jako organizační složka státu a zřizovatel jednotlivých vědeckých pracovišť s odpovědností za výkon vědní politiky nemůže určovat zaměření a obsah výzkumných programů svých ústavů, které jsou samostatnými právními osobami podle zákona o veřejných výzkumných institucích. Má však zároveň odpovědnost zajistit, aby se prostředky na výzkum vynakládaly ve prospěch společnosti, a k tomu účelu koordinovat výzkumné programy pracovišť. Koncepční změna by tedy mohla přispět i k vyvážení pravomocí a odpovědností uvnitř Akademie věd.

Z hlediska vnějších faktorů bych rád zmínil alespoň ty nejpodstatnější. Je zřejmé, že trvale dochází ke stírání hranic mezi tradičními kategoriemi vědecké práce, zvláště mezi výzkumem základním a aplikovaným. Prudký rozmach nových vědních disciplín a technologií si vynucuje komplexnější přístup k vědecké práci. Proměny ve společnosti se zrychlují a globalizace a s ní související internacionalizace světové ekonomiky se promítají ve stále větší míře i do oblasti vědy a výzkumu. Vztah vědy, vzdělání a nových technologií se stává jedním z hlavních faktorů civilizační konkurenceschopnosti každé společnosti. Zároveň je zřejmé, že ukazatele společenské relevance vědy a výzkumu začínají představovat důležité kritérium pro financování vědy. Tato situace generuje spektrum výzev, před nimiž stojí Česká republika a které je nutno reflektovat a prakticky se s nimi vyrovnat. Neuniverzitní výzkum, stejně jako v jiných nejvyspělejších zemích světa, v tom zaujímá nezastupitelnou roli.

V těchto souvislostech musím uvést, že součástí našeho úsilí o přípravu nové strategie byla rovněž snaha o lepší porozumění, jak fungují významné evropské výzkumné instituce, mezi nimiž důležitou roli hrála francouzská CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) a systém její organizace a administrace po nedávné reformě. Na tomto základě Akademická rada ve spolupráci s Vědeckou radou zahájily práci na Strategii rozvoje AV ČR pro období 2014–2020.

Vedení Akademické a Vědecké rady se shodlo, že s ohledem na výše zmíněné změny by měly být stanoveny tři základní směry výzkumné činnosti Akademie věd, a to tak, aby zahrnovaly jak naše aktivity dotýkající se hranic současného poznání, tak proměny společnosti a globální výzvy s nimi spojené, a v neposlední řadě, aby se v oblasti vědy a výzkumu vytvářely předpoklady pro rozvoj a implementaci špičkových technologií. Těmto základním

zkumným směrům, jejich rámci a rozsahu by měly odpovídat dílčí výzkumné okruhy, které již představují konkrétní reakci na výzvy, s nimiž je konfrontován vývoj současné vědy i proměny společnosti. Předběžná shoda panuje ohledně struktury okruhů výzkumné činnosti zobrazených na obr. 1.

Základní směry a dílčí okruhy výzkumné činnosti sledují princip selektivity a princip kontinuity. Budou podporována témata odpovídající aktuálním trendům světové vědy a vývoji poznání, která zároveň reagují na potřeby rozvoje české společnosti. Jejich výběr a potvrzení rovněž předpokládá, že navazují na dostatečné personální a materiálně technické vybavení pracovišť, především pak na prokázané kvalitní výsledky předchozí práce.

V souladu s tímto záměrem, který je zatím pouze nastíněn, budou postupně formulovány konkrétní výzkumné programy, k jejichž naplňování se již pracoviště začala zavazovat, a to na základě Programu výzkumné činnosti na léta 2012–2017, vypracovaného vedením každého pracoviště. Jsme si vědomi, že jde o počátek dlouhodobého procesu, který by měl vést k určitým strukturálním změnám v Akademii věd, a konečně rozhodnutí bude tudíž příslušet Akademickému sněmu.

Předpokládáme, že na jednotlivých výzkumných směrech i programech by mohlo a mělo participovat více ústavů. Snahou by přitom mělo být poukázat na provázanost nejen mnoha výzkumných témat, ale také základního a aplikovaného výzkumu. Flexibilní reakcí Akademie věd a jejích pracovišť na dynamiku výzkumu a vývoje a proměny společnosti by byl mimo jiné položen důraz na úlohu neuniverzitního výzkumu v České republice. Související vnitřní provázanost výzkumných programů by měla zvýšit efektivitu vědecké práce v Akademii věd, jednoznačně ji směřovat k badatelské excelenci a v českém prostředí jí zajistit postavení nezastupitelné a nezpochybnitelné instituce.

Významným přínosem realizace této strategie by rovněž bylo kvalitnější hodnocení vědecké práce. Posuzovaly by se výsledky vědy a výzkumu dosahované v rámci stanovených směrů výzkumné činnosti, nikoli tedy jednotlivá pracoviště, což by umožňovalo objektivní hodnocení tematicky blízkých týmů z různých pra-

covišť. Základní výzkumné okruhy a konkrétní programy badatelské činnosti by byly formulovány na 5–6 let a poté zhodnoceny mezinárodními panely.

Z hlediska financování výzkumné činnosti by to znamenalo postupný přechod na programové financování. V této souvislosti by vedení Akademie věd usilovalo o implementaci takových principů v dosavadním systému institucionálního přidělování prostředků, které budou motivační a zároveň zajistí dostatečnou stabilitu a kontinuitu financování pracoviště po určité období. Zde bude samozřejmě mnohé záviset na možnostech státního rozpočtu a vědní politice příslušné vlády.

Neméně důležitým pozitivním aspektem realizace této strategie by bylo zkvalitnění podmínek pro posílení partnerství s vysokými školami v oblasti vědy a výzkumu. Se zástupci vysokých škol jsme připraveni k diskusi o nových možných formách spolupráce, které realizace strategie nabízí.

Víme, že taková koncepční proměna je nesporně složitým procesem s řadou důležitých aspektů organizačních, legislativních, politických, společenských i mediálních. Jsem však přesvědčen, že má-li Akademie věd a soustava jejích pracovišť plnit své poslání a funkci i v dynamice proměn v 21. stol., je třeba velmi naléhavě uvažovat o směřování k orientaci na sítě vědecké a badatelské programy. I tyto případné změny však musí respektovat klíčovou roli základního výzkumu v Akademii věd, který je ve všech vědeckých disciplínách podstatou jejich vývoje.

Mám za to, že koncepční proměna Akademie věd by umožnila efektivněji reagovat na podněty přicházející ze světa vědy i z prostředí, v němž věda působí, umožnila by lépe koordinovat a organizovat vědeckou práci v rámci Akademie věd a jejích pracovišť, využívat synergických efektů z mezioborové a meziinstitucionální spolupráce a v neposlední řadě by vedla k účinnému využití stagnujícího objemu veřejných prostředků na vědu a výzkum. Domnívám se však, že zásadním pozitivním aspektem diskutované strategie je již zmíněná vize – aby Akademie věd a její ústavy vytvářely spolehlivé institucionální zázemí pro badatele a aby oblast vědy a výzkumu převzala svou zodpovědnost za kvalitu života příštích generací občanů České republiky.